

Нікішенко Ю. І.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВЕРТАННЯ ДО ОРНАМЕНТУ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ-ХХ ст.

Статтю присвячено історії вивчення орнаменту як частини етнічної культури. Основну увагу приділено розвитку різних напрямів гуманітарного знання, які вивчають орнамент. Розглянуто проблематику розвитку досліджень орнаменту українськими науковцями кінця ХХ ст.

Проблеми, що постають перед дослідниками етнічної культури, досить різноманітні. Хоча дослідження етносів як окремих культурних одиниць та структурного складу етнічної культури ведуться вже понад століття, ще й досі існують певні неузгодженості щодо вивчення окремих етнокультурних категорій. Над проблемою функціонування культури етносу працювали в різний час такі відомі дослідники, як Ю. Лотман, С. Арутюнов, Ю. Бромлей, Е. Тайлор, О. Шпенглер та ін. [1]. Подібні студії не втрачають своєї актуальності, оскільки етнічна культура має багаторівневу структуру і формує різновекторний механізм

свого функціонування, а також користується різними мовами, які, в свою чергу, потребують ретельного дослідження. До таких мов культури належить і орнамент. Його досліджували представники різних гуманітарних напрямів, і саме окремим аспектам дослідження цього явища присвячено цю студію, в тому числі - тенденціям розвитку орнаменталістики на вітчизняних теренах.

У найзагальніших рисах усі тенденції підходу до орнаменту можна охарактеризувати за принципом регіональності (регіональним розвитком гуманітарного знання). Це антропологічні та суміжні з ними напрями аналізу розвитку культури

як цілісної системи, що притаманні західним науковцям (орнаментика в даному випадку входить до структури культури етносу як органічна складова та розглядається як частина загального соціокультурного процесу), та характерні для російських й українських дослідників окремі напрями, що вивчають кожне з явищ етнічної культури окремо, із залученням комплексу власних методів.

Фактично, дослідження орнаменту є міждисциплінарними і перебувають на перетині етнології, мистецтвознавства, археології, семіотики й культурології, оскільки вивчаються системи форм, композицій та семантики народного й класичного орнаментів. Відомо чимало праць, присвячених конкретним орнаментальним культурам, стилям, епохам. Є також теоретичні дослідження, в яких виводяться загальні закономірності орнаменту, єдина класифікаційна система, можливі типології орнаментальних форм та систем. Але необхідно визнати, що в більшості випадків дослідження орнаменту, як класичного, так і народного, велося і ведеться досить епізодично, залежно від виникнення зацікавлення тим чи іншим аспектом побутування цього явища в культурі.

Тому вже на початку формування напряму дослідження саме орнаменту як частини етнокультурної традиції склалось кілька домінуючих тенденцій у його вивченні, що надалі злилися з відповідними напрямами розвитку гуманітарної науки. Це дослідження орнаменту як явища мистецького (мистецтвознавство), як частини етнічного мистецтва (етнологія), як джерела з вивчення ідеології первісної людини (археологія), як важливої частини загальної соціальної структури етносу та його культури (антропологічні напрями).

На вітчизняних теренах початком наукового вивчення орнаментики можна вважати 1870-ті роки, коли розпочалося системне збирання музейних колекцій і з'явилися перші фундаментальні праці, присвячені орнаменту і його окремим властивостям. У цей же час зароджуються і основні напрями, що сформували тенденції дослідження орнаменту майже на століття наперед: мистецтвознавчий, етнографічний, археологічний. Мистецтво на той час було досліджено набагато краще, ніж етнічна культура, тому мистецтвознавчий напрям в орнаменталістиці виділився в першу чергу і тривалий час був домінуючим. Саме мистецтвознавці виділили основні характерні риси орнаменту, його колористичні та графічні особливості, властивості орнаментів різних мистецьких стилів. У Росії однією з перших праць, присвячених народній орнаментіці,

була праця В. Стасова, де вперше аналізувалися орнаменти, що побутували у тогочасній Росії, виділялися їхні функціональні особливості, наводились принципи групування орнаментальних мотивів та зразки орнаментів, що побутували в російських землях [2].

Для української орнаменталістики знаковою в цьому напрямку можна вважати доповідь Ф. Вовка на III Археологічному з'їзді в Києві в 1874 р., де він виокремив характерні особливості українського народного орнаменту [3]. Орнаменту, його характеристикам та властивостям було присвячено працю О. Косач (О. Пчілки), що вийшла в Києві у 1876 р., де були зібрані зразки орнаментів на писанках, тканих виробках, зразки полісько-волинської вишивки. О. Косач зазначала, що український орнамент, зокрема орнамент вишивок, є надзвичайно цікавим для дослідження, оскільки він зберігає в собі безліч різноманітних відомостей з давнього минулого українського народу [4].

Характерно, що в часописі «Киевская старина» в рецензії на праці, присвячені українському орнаменту, писали, що на нього звертається мало уваги і матеріали з цієї галузі української етнографії не зібрані настільки повно, як інші, хоча «орнамент будь-якого народу являє собою дуже значну і характерну частину етнографії» [5]. На початок XX ст. існувала вже низка праць, присвячених орнаментіці - Ф. Сумцова, М. Кордуби, Л. Литвинової, М. Біляшівського [6]. Період кінця XIX - початку XX ст. можна охарактеризувати переважанням мистецтвознавчих тенденцій в підходах до орнаментів, з одного боку, а з другого - початком складання етнокультурного напряму, зокрема, в роботі з орнаментом. Так, етнографічні та фольклорні матеріали залучались для розкриття функцій та змісту різних орнаментальних мотивів і груп, а також спроб простежити шляхи трансформації сучасною орнаментикою давньої та доісторичної спадщини. Узагальнив ці матеріали Ф. Вовк [7], який поглибив та уточнив багатопланову характеристику особливостей української народної орнаментики, зокрема - простежив окремі генетичні зв'язки орнаментів українських вишивок із орнаментами сусідніх народів [8]. Загалом, в працях, присвячених орнаменту, мистецькі характеристики останнього розглядалися на різних рівнях.

Поступово складався і етномистецтвознавчий напрям: до 1930-х років українські дослідники неодноразово звертались до теми орнаменту не лише як мистецького, а й етнокультурного явища. Зокрема, Д. Щербаківський залишив не тільки опубліковані праці в галузі українського кили-

марства та барокової орнаментики, а й величезний підготовчий матеріал до роботи з історії та, як нам видається, етнокультурних функцій орнаменту - саме такі питання щодо функцій, походження та семантики окремих орнаментальних мотивів цікавили вченого, що підтверджують сотні малюнків орнаментів вишивок та писанок, килимів та орнаментів татарського населення України в його архівах [9]. Детальному розгляду можливих витоків, причин та шляхів формування сучасної української орнаментальної системи була присвячена праця Г. Павлуцького, де він одним із перших звернувся до орнаменту не просто як до мистецького явища, але й як до повноцінного джерела для дослідження культури [10]. Зокрема, Г. Павлуцький і М. Макаренко вважали, що орнамент є одним із найважливіших явищ народної культури [11].

Із 1930-х років в українській науці почав домінувати підхід, за яким орнаменти тлумачили як явище, притаманне на рівні етнічної культури декоративно-вжитковому мистецтву, відтак кілька десятиліть переважало ставлення до народної орнаментики як до категорії декоративної, виділялися її мистецькі особливості та риси, характерні для різних напрямів розвитку декоративного мистецтва. У мистецтвознавчих та етнографічних дослідженнях середини ХХ ст. увага орнаменту приділялася саме у такій якості, варто згадати, приміром, фундаментальні праці відомого українського мистецтвознавця, дослідника етнічного мистецтва Б. Бутник-Сіверського [12]. Що ж до орнаменту як такого, то в ньому вбачали відображення реалій навколишнього світу. Таке ставлення до орнаментики проіснувало фактично до кінця ХХ ст.

Лише в останні два десятиліття відбулися суттєві зміни в способах підходу до орнаментики. Мистецтвознавці, крім її суто художніх властивостей, звернулися також до функціональних особливостей орнаменту та його світоглядного статусу. Зокрема, у повоєнні роки з'являються праці, специфіку яких можна охарактеризувати як формування етномистецтвознавчого напрямку, оскільки він поєднував міждисциплінарні за характером дослідження, присвячені розвитку народної орнаментики як частини етнічної культури. На перший план в цих дослідженнях виходили не лише мистецькі якості орнаменту, а й його властивості як частини етнічної традиції, висловленої мистецькими засобами.

Спостерігалася спеціалізація дослідників у певних видах народного мистецтва. Велику увагу народній орнаментіці приділяли дослідники народного декору, розписів і малювань - О. Най-

ден, М. Селівачов [13], вишивкою займалися, зокрема, Т. В. Кара-Васильєва, Р. В. Захарчук-Чугай, О. Кулик та ін. [14]. У 1980-ті роки орнамент в працях українських дослідників став окремим об'єктом вивчення з його художніми, етнокультурними, історичними параметрами розвитку. В останні роки з'явилися дослідження, присвячені теоретичним розробкам орнаментики. Це праці Я. Запаска, що, фактично, розпочав роботу в цьому напрямі, О. Найдена, Т. Романець, М. Селівачова, в яких розроблено понятійний апарат, структуру орнаменту, розкрито зміст явища, як такого, що є одним із найважливіших в народній культурі [15]. Варті уваги дослідження в галузі української орнаментики, написані вченими - представниками української діаспори. Зокрема, в один ряд із працями довоєнного покоління українських вчених можна поставити дослідження В. Щербаківського [16], Д. Антоновича [17].

Дуже ретельно та детально проблема орнаменту була розроблена в працях російських дослідників першої половини ХХ ст. і наступних десятиліть. Причому варто зауважити, що в багатьох працях простежується не лише мистецтвознавчий, а й етнологічний підходи. З мистецької точки зору орнамент ретельно досліджували російські автори середини ХХ ст. Це, зокрема, праці В. Воронова, С. Чернецова, М. Соболева та інших, де розглядаються мистецькі особливості різних варіантів орнаментики, способи побудови окремих орнаментальних композицій [18]. Праці, присвячені орнаменту як історико-культурному та етнографічному джерелу, репрезентували вже етнологічний напрям у дослідженні орнаментики, який сформувався в Росії раніше, ніж в Україні [19].

Працею С. Іванова [20] завершується період, коли орнамент вважали суто мистецьким явищем, і порушується питання щодо можливих етнічних функцій орнаментики та існування надетнічних орнаментальних систем. Орнамент вперше розглядається як можливий етнічний маркер, але С. Іванов відсуває можливість звертання до орнаменту як до певного світоглядного елементу. З його точки зору, орнамент є культурно-історичним явищем, а світоглядні мотиви в ньому шукати не варто, оскільки різні періоди існування етносу як окремої системи формують власні символічні комплекси на одних і тих же знаках, так що символіка одних і тих же мотивів могла змінюватися. Крім того, орнаментальні комплекси поширені на території значно більшої, ніж ареал проживання одного етносу, і можуть використовуватися народами, спорідненими

мовно та культурно, а також народами, що не мають спільних генетичних коренів. Однак, на нашу думку, саме таке поширення орнаментальних мотивів у неспоріднених народів свідчить про давніші та стійкіші традиції, ніж ті, що сформували сучасні етнічні культури, в тому числі - й щодо використання орнаментів як певної знакової системи.

Ще один автор - В. Риндін [21] - повертає дослідження орнаменту не лише до шляхів складання окремої орнаментальної системи та її специфіки, але й відносить його до текстів, записаних шляхом комбінування окремих орнаментальних мотивів.

Серед кращих праць російських дослідників, присвячених народній орнаментіці та різним аспектам її дослідження, можна назвати також різні за хронологією, але знакові праці Д. Зеліна, І. Работної, І. Богуславської, В. Л. Динцеса, Л. А. Динцеса, Г. Дурасовата багатьох інших [22]. Зокрема, праці І. Богуславської, Г. Дурасова орієнтовані саме на символіку та можливе походження окремих орнаментальних мотивів та їх комбінацій [23]. Крім того, після дискусії 1964 р. у журналі «Искусство» на тему: «Чи бути орнаменту?», в ході якої з'ясувались різноманітні погляди на природу орнаменту, його роль у мистецтві, були намічені шляхи його подальшого вивчення, почали з'являтися роботи, присвячені структурі та властивостям орнаменту, зокрема, до цієї тематики зверталися Ю. Герчук, який визначив основні характеристики орнаменту як засобу архітектонічної організації простору [24], М. Лелеков [25] та ін.

Фактично, постановкою питання щодо розкриття знакової орнаментальних мотивів на загальнослов'янському матеріалі є праці Б. Рибаківа [26], хоча сучасні дослідження ставлять його висновки під сумнів. У даному випадку важливим видається сам напрямок підходу та спроба проведення аналізу окремих зображень із залученням широкого археологічного та етнографічного матеріалу і виведення орнаменту на позапредметну площину. Загалом, аналіз орнаментіці археологічних пам'яток займає дуже важливе місце в дослідженнях у цій галузі. Зокрема, це праці А. Амброза, В. Бібікової, В. Маркевича, О. Антонової та інших, де розглядається широке коло орнаментів, які побутували на території Східної Європи починаючи з доби палеоліту [27]. Важливими для даного дослідження і для орнаментістики в цілому є праці археолога Б. Фролова, який ретельно дослідив не лише шляхи складання орнаменту як конкретної знакової системи, але й звернувся до ви-

ділення змісту та функцій окремих орнаментальних мотивів [28].

Археологи, як бачимо, активно вивчали орнаментіку протягом усього XX ст., і результати цих досліджень опубліковані в працях різних дослідників - О. Окладникова, А. Столяра, З. Абрамової, О. Антонової, В. Драчука [29]. В них аналізуються витоки первісного мистецтва, шляхи складання ранніх знакових систем, що поступово розвинулися в орнаментіку та писемність. Такий детальний аналіз становлення орнаменту як окремого напряму розвитку не лише мистецтва, але й свідомості, способу мислення, сприйняття інформації та засобів її фіксації та передачі надзвичайно важливий, оскільки він дає можливість через витоки орнаменту як самостійного явища простежувати його подальший розвиток і статус в етнічній культурі та етнічній свідомості. Окремо варто виділити низку досліджень, присвячених орнаментам доби енеоліту, зокрема орнаментам трипільської археологічної культури, в яких вбачають відображення світогляду тогочасного населення Європи і які вважають основою складання більшості сучасних типів орнаментів із притаманною їм символікою [30].

Загалом, у вітчизняних етнокulturологічних дослідженнях збереглася давно сформована структура наукових підходів, у якій домінують чіткий розподіл напрямів, тенденції до більш мистецтвознавчого підходу до орнаментів та невелика (у порівнянні із загальним обсягом) кількість праць, присвячених розкриттю семантичного поля окремих символів та загальному статусу орнаментіки в семіосфері традиційної культури.

У країнах Східної Європи, де темпи та рівень розвитку етнічних культур приблизно такі самі, як і в пострадянських країнах, орнаменти народної культури досліджують не лише з точки зору розвитку ремесел, але і як певне етнокulturурне джерело. Прикладом можуть слугувати праці Й. Грабовського, А. Крестевої, І. Коева, в яких розглядаються тенденції розвитку орнаменту на прикладі вишивки та видозміни, що відбуваються з орнаментами в процесі еволюції етнічної культури [31]. Втім, підходи, що домінують в цих дослідженнях, ближчі до мистецтвознавчих, оскільки орнамент розглядається більше як явище мистецьке, хоча виділяються також його окремі етнокulturурні властивості, зокрема - здатність адаптувати до потреб етнічної культури запозичені знаки та відповідність орнаментальних мотивів сакральним символам даної культури.

Дещо інша ситуація спостерігається в західній літературі. В антропології як окремому напрямі

вивчення етнокультурних та соціокультурних процесів сформувалися власні традиції у підходах до народного мистецтва в цілому та орнаментики як його частини зокрема. Те, що в більшості випадків традиційний орнамент на Заході є об'єктом дослідження антропологів та культурологів і не походить з їхнього власного етнічного середовища, зумовлювало ставлення до нього як до явища комплексного, спрямованого на відображення структури суспільства, світогляду та напрямів розвитку етнічної культури.

Можливо, одними з найпопулярніших видань в цьому плані були праці Ф. Боаса, Леруа-Гурана, Брейля. Зокрема, Ф. Боас досліджував не лише окремі властивості етнічного мистецтва (primitive art), але й звернувся до комплексу символів, що склалися в мистецтві народів, близьких за рівнем розвитку до первісності, розглянув структуру орнаменту як окремого етномистецького явища, виділив функції орнаментики [32].

Саме завдяки західним антропологам сформувався напрям в дослідженні орнаментики як знакової системи, яку було включено до текстових явищ у культурі; орнамент почали розглядати з позицій етнопсихології, семіотики, міфології. Якщо наприкінці XIX ст. - на початку XX ст. до орнаменту ставились як до явища примітивно-знакового, робилися спроби найпростіших образотворчих узагальнень (приміром, Е. Тайлор) [33], то вже з середини XX ст. з'являються праці, де малюнок деяких орнаментальних мотивів порівнюється із ритмом руху, окремими сакральними архітектурними спорудами та міфологічним простором [34].

Найглибше символіку орнаментальних мотивів дослідили М. Гімбутас (на матеріалах археології, лінгвістики та міфології) [35] та А. Голан, який прослідкував можливі варіанти змісту найпоширеніших мотивів та знаків геометричного орнаменту [36]. Він розглядає орнаменту як один з варіантів протописемності, що втратив початковий зміст, не вийшовши з ужитку. Цей висновок перегукується з дослідженнями відомих культурологів Ю. Лотмана [37] та М. Кагана [38], які звертались до орнаменту як до однієї з мов культури. Зокрема, М. Каган вважав, що орнаментальні сть (через впорядкованість) притаманна всім сферам культурної діяльності людини і проявляється не лише через графіку, але й через ритм і рух [39]. У Ю. Лотмана орнамент - реалізація та інтерпретація зв'язків у культурі [40].

Власне, ми бачимо, що стосовно орнаменти-

ки існує велика кількість різних точок зору і різних підходів до її вивчення. Але теоретичні положення потребують підтверджень на конкретному матеріалі. Вже зазначалося, що досліджувався орнамент різних напрямів етнічного мистецтва, ми ж пропонуємо звернутися до орнаменту вишивки на сорочках. Саме ця група орнаментів належить до архетипів традиційної культури українців, але в той же час культурологічні статуси орнаменту та вишивки, як правило, розглядаються окремо або ж поєднуються в мистецтвознавчих дослідженнях. Орнамент через свою багатогранність та поліфункціональність є об'єктом абсолютно різних за тематикою та ставленням до орнаменту як окремого явища досліджень. Усі праці, присвячені орнаменту, за напрямами та підходами можна розділити на кілька груп.

Найбільше існує досліджень орнаментики як явища мистецького. Це праці, присвячені художній специфіці орнаменту, праці, в яких орнамент досліджується як окрема мистецька категорія, як явище народного мистецтва, як категорія, що несе інформацію про естетичні смаки етносу та розвиток народного мистецтва загалом. Друга група досліджень стосується окремих функцій орнаментів у традиційному суспільстві. Виділяються етнічні особливості окремих орнаментальних систем, історичні аспекти розвитку орнаментики як етнічної, етнознакової та етнокультурної категорій. Третя група досліджень присвячена орнаменту як символічно-знаковій структурі. Орнамент розглядають як комплекс символів, що разом становлять певний культурний текст. У даному випадку етнічні риси орнаменту і його мистецькі особливості до уваги майже не беруться, ці характеристики орнаментики залишаються додатковими. На перше місце виноситься символіка окремих мотивів та орнаментальних комплексів, а орнамент подається як мова культури.

Тобто навіть на прикладі перегляду дуже невеликої частини літератури, присвяченої орнаменту, ми бачимо, що виокремлені напрями дослідження орнаменту не аналізують це явище всебічно. Фактично, саме така мозаїчність, різновекторність, навіть своєрідний розподіл цієї галузі на окремі «сфери впливу» між різними напрямами гуманітарного знання вимагає формування комплексних методик, які б допомогли деталізувати уявлення про це явище та про його статус і функції в етнічній культурі.

1. *Арутюнов С. А.* Народы и культуры: развитие и взаимодействие.- М.: Наука, 1989.- 247 с; *Арутюнов С. А.* Инновации в культуре этноса и их социально-экономическая обусловленность // *Этнографические исследования развития культуры: Сб. науч. тр.*- М.: Наука, 1985.- С. 31-49; *Бромлей Ю. В.* Очерки теории этноса.- М.: Наука, 1983.- 412 с.; *Лотман Ю. М.* К проблеме типологии культуры.- Тарту: Тартуский ун-т, 1967.- 235 с; *Лотман Ю. М.* Символ в системе культуры // *Труды по знаковым системам: Сб. науч. тр.*- Тарту, 1987.- Вып. 21.- С. 10-21; *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура.- М.: Изд-во полит, лит-ры, 1989.- 573 с; *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки мировой истории: В 2-х т.- М: Мысль, 1993.- Т. 1. Гештальт и действительность,- 663 с.
2. *Стасов В. В.* Русский народный орнамент. Вып. 1: Шитье, ткани, кружева.- СПб.: Изд-во общества поощрения художников, 1872.- 26 с.
3. *Волков Ф. К.* Отличительные черты южнорусской народной орнаментики // *Труды III Археологического съезда в Киеве.*- К., 1878.- Т. 2.- С. 317-326.
4. *Косачева О. П.* Украинский народный орнамент.- К., 1876.
5. Сборники малорусской орнаментики / Украинский орнамент О. Косач, южнорусская орнаментика Волкова, южнорусский орнамент П. Литвиновой; Сборники «украинского орнамента» А. Лисенко, Махно, Квитко и др. // *Киевская старина.*- 1882.- № 11.- С. 366.
6. *Беляшевский Н.* Несколько параллелей из области народного искусства,- К., 1910; *Біляшівський М. Т.* Про український орнамент // *Записки українського народного товариства в Києві.*- К., 1908.- Т. 3; *Кордуба М.* Писанки на Галицькій Волині // *Матеріяли до українсько-руської етнології.*- Львів, 1897.- Т. 1.- С. 162-207.
7. *Волков Ф. К.* Отличительные черты южнорусской народной орнаментики // *Труды III Археологического съезда в Киеве.*- К., 1878.- Т. 2.- С. 317-326.
8. Там само.- С. 569-570.
9. *Архів Д. Шербаківського II* Архів Інституту археології Національної Академії наук України.- Ф. Ф-9.- Спр. № 235: Бібліографічні картки, нотатки, виписки з літератури, чорнові малюнки.
10. *Павлуцький Г.* Історія українського орнаменту (3 передмовою М. Макаренка).- К, 1927.- 26 с
11. *Макаренко М.* Передмова од редактора // *Павлуцький Г.* Український орнамент.- К, 1928.- С. 1-10; *Павлуцький Г.* Історія українського орнаменту (3 передмовою М. Макаренка).- К, 1927.- С. 11.
12. *Найден О. С.* Мотиви українського народного розпису.- К: Наук, думка, 1992.- 276 с; *Найден О.* Мотиви походження та функції мистецтва в українському фольклорі // *Мистецтво та етнос. Культурологічний аспект: 36. наук, праць.*- К: Наук, думка, 1991.- С. 35-72; *Селівачов М. Р.* Українська народна орнаментика XIX-XX ст. (Іконографія, номінація, типологія).- Автореф. дис. ... д-ра мист.- К, 1996.- 35 с; *Селівачов М. Р.* Еволюційні процеси в українській народній орнаменті кінця XIX-XX ст. // *Народна творчість та етнологія.*- 1995.- № 1.- С. 25-35; *Селівачов М. Р.* Орнаментика // *Поділля: 36. наук, праць.*- К, 1994.- С. 466.
13. *Кара-Васильєва Т. В.* Поняття «канону» в монастирському гаптуванні та народній вишивці XVI-XIX ст. // *Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології.*- К, 1996.- С. 83-95; *Кара-Васильєва Т. В.* Українська вишивка.- К.: Мистецтво, 1993.- 278 с; *Кара-Васильєва Т. В., Чорноморець А. Д.* Українська вишивка.- К.: Либідь, 2002.- 160 с; *Захарчук-Чугай Р. В.* Українська народна вишивка: Західні області УРСР,- К: Наук, думка, 1988.- 271 с; *Кулик О.* Українське народне художнє вишивання.- К: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1958.- 85 с
14. *Бутник-Сіверський Б. С.* Українське радянське народне мистецтво.- К.: Вид-во АН УРСР, Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського, 1966.- 221 с
15. *Запаско Я. П.* Орнаментальне оформлення української рукописної книги.- К.: Вид-во АН УРСР, 1960.- 183 с; *Запаско Я. П.* Українське народне килимарство.- К.: Мистецтво, 1973.- 111 с; *Романець Т.* «Орнамент»: можливості уточнення терміна // *Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології.*- К.: Музей Івана Гончара, 1996.- С. 49-58; *Найден О. С.* Мотиви українського народного розпису.- К.: Наук, думка, 1992.- 276 с; *Найден О.* Мотиви походження та функції мистецтва в українському фольклорі // *Мистецтво та етнос. Культурологічний аспект: 36. наук, праць.*- К.: Наук, думка, 1991.- С. 35-72; *Селівачов М. Р.* Українська народна орнаментика XIX-XX ст. (Іконографія, номінація, типологія).- Автореф. дис. ... д-ра мист.- К., 1996.- 35 с
16. *Шербаківський В.* Українське мистецтво.- К: Либідь, 1995.- 288 с
17. *Антонович Д.* Український орнамент // *Лекції з історії української культури (Під ред. Д. Антоновича).*- К.: Либідь, 1993.- С. 385-403.
18. *Воронов В.С.* Крестьянское бытовое искусство // *Научно-исследовательский институт художественных промыслов: Сборник трудов.*- М.: Легкая индустрия, 1967.- Вып. 4.- С. 288-299; *Соболев Н. Н.* Русский орнамент.- М.: Гос. архитектурное издательство, 1948.- 243 с; *Чернецов В. Н.* Орнамент ленточного типа у обских угров // *Советская этнография.*- 1948.- № 1.- С. 139-152.
19. *Иванов С. В.* Орнамент народов Сибири как исторический источник // *ТИЭ.*- Москва - Ленинград, 1963.- Т. 81.- 685 с; *Иванов С. В.* Орнамент // *Историко-этнографический атлас Сибири: Сб. науч. тр.*- Москва - Ленинград, 1961.- С. 369-434; *Кожин П. М.* О древних орнаментальных системах Евразии // *Этнографические функции культуры: Сб. науч. тр.*- М.: Наука, 1991.- С. 129-151; *Кожин П. М., Фролов Б. А.* Представления о пространстве в творчестве населения первобытной Европы // *Советская этнография.*- 1973.- № 2.- С. 10-22; *Лелеков Л. А.* Наследие звериного стили в искусстве средневековья и Древней Руси // *Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии: Сб. науч. тр.*- М.: Искусство,- С. 261-275; *Маслова Г. С.* Орнамент русской народной вышивки как историко-этнографический источник,- М.: Наука, 1984.- 278 с; *Переводчикова Е. В.* Язык звериных образов. Очерки искусства евразийских степей скифской эпохи,- М.: Издательская фирма Восточная литература РАН, 1994.- 206 с; *Фролов Б. А.* Первобытная графика Европы,- М.: Наука, 1992.- 200 с; *Фролов Б. А.* К семантике палеолитического орнамента в Сибири // *Бахрушинские чтения.*- Новосибирск: Наука, 1975.- Вып. 1.- С. 15-22.
20. *Иванов С. В.* Орнамент народов Сибири как исторический источник // *ТИЭ.*- Москва - Ленинград, 1963.- Т. 81.- 685 с.
21. *Рындын В. М.* Киргизский национальный узор,- Ленинград - Фрунзе, 1948,- 39 с; LXX табл.

22. *Зеленин К. Д.* Восточнославянская этнография.- М.: Наука, 1991.- 461 с; *Работнова И. П.* Финно-угорские элементы в орнаментах северо-русских вышивок и тканей // Русское народное искусство Севера: Сб. науч. тр.- Л.: Советский художник, 1968.- С. 83-90; *Богуславская И. Я.* О трансформации орнаментальных мотивов, связанных с древней мифологией в русской народной вышивке.- М.: Наука, 1964.- 11 с.; *Динцес Л. А.* Древние черты в русском народном искусстве // История культуры Древней Руси: В 2-х т.- Москва - Ленинград: Наука, 1954.- Т. 2.- С. 465-491; *Дурасов Г. П.* Об одной группе архаических узоров в русской народной вышивке и их истоках // Советская этнография.- 1991.- № 4.- С. 65-78; *Фалеева В. А.* Женский персонаж в русской народной вышивке // Фольклор и этнография русского Севера: Сб. науч. тр.-Л.: Наука, 1973; *Денисова И. М.* Отражение фито-антропоморфной модели мира в русском народном творчестве // Этнографическое обозрение,- 2003.- № 5.- С. 68-86.
23. *Богуславская И. Я.* О трансформации орнаментальных мотивов, связанных с древней мифологией в русской народной вышивке.- М.: Наука, 1964.- 11 с; *Дурасов Г. П.* Об одной группе архаических узоров в русской народной вышивке и их истоках // Советская этнография.- 1991.- № 4.- С. 65-78.
24. *Герчук Ю. С.* Что такое орнамент? // Декоративное искусство СССР.- 1978,- № 1.- С. 3-5; *Герчук Ю.* Структура и смысл орнамента // Там само.- 1979.- № 1.- С. 21-24.
25. *Лелеков Л. А.* Наследие звериного стиля в искусстве средневековья и Древней Руси // Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии: Сб. науч. тр.- М.: Искусство.- С. 261-275.
26. *Рыбаков Б. А.* Язычество древних славян.- М.: Русское слово, 1997.- 824 с; *Рыбаков Б. А.* Язычество Древней Руси.- М.: Наука, 1987.- 783 с; *Рыбаков Б. А.* Космология и мифология земледельцев энеолита // Советская археология.- 1965.- № 1.- С. 24-47; *Рыбаков Б. А.* Календарь IV в. из земли полян // Советская археология.- 1962.- № 4.- С. 66-89.
27. *Абрамова З. А.* Древнейшие формы изобразительного творчества (Археологический анализ палеолитического искусства) // Ранние формы искусства: Сб. науч. тр.- М.: Искусство, 1972.- С. 9-29; *Антонова Е. В.* Очерки культуры древних земледельцев Передней и Средней Азии: Опыт реконструкции.- М.: Наука, 1984.- 262 с; *Антонова Е. В.* Антропоморфная скульптура древних земледельцев Передней и Средней Азии.- М.: Наука, 1977.- 150 с; *Антонова Е. В.* Очерки культуры древних земледельцев Передней и Средней Азии: Опыт реконструкции.- М.: Наука, 1984.- 262 с; *Максимова Д. А.* Первобытное искусство как единство художественно-образного и понятийного освоения мира // Первобытное искусство. У истоков творчества: Сб. науч. тр.- Новосибирск: Наука, 1978.- С. 7-17.
28. *Фролов Б. А.* Числа в графике палеолита,- Новосибирск: Наука, 1974,- 239 с; *його ж.* Первобытная графика Европы.- М.: Наука, 1992.- 200 с; *його ж.* Предыстория символа // Этнознаковые функции культуры: Сб. науч. тр.- М.: Наука, 1991.- С. 86-128; *його ж.* От первобытных форм рациональных знаний к науке древнего мира. Историко-культурный и этнографический аспекты проблемы // Этнографические исследования развития культуры: Сб. науч. тр.- М.: Наука, 1985.- С. 140-174; *його ж.* К вопросу о содержании первобытного искусства // Советская этнография.- 1965.- № 1.- С. 165-168; *його ж.* Палеолитическое искусство и мифология // Первобытное искусство. У истоков творчества: Сб. науч. тр.- Новосибирск: Наука, 1978,- С. 106-115.
29. *Абрамова З. А.* Древнейшие формы изобразительного творчества (Археологический анализ палеолитического искусства) // Ранние формы искусства: Сб. науч. тр.- М.: Искусство, 1972.- С. 9-29; *Антонова Е. В.* Очерки культуры древних земледельцев Передней и Средней Азии: Опыт реконструкции.- М.: Наука, 1984.- 262 с; *Антонова Е. В.* Антропоморфная скульптура древних земледельцев Передней и Средней Азии.- М.: Наука, 1977.- 150 с; *Окладников А. П.* Утро искусства,- Л.: Искусство, 1967,- 135 с; *Окладников А. П.* К вопросу о происхождении искусства (в связи с критикой взглядов Н. Я. Марра на первобытное искусство) // Советская этнография.- 1952.- № 2.- С. 3-22; *Столяр А. Д.* Происхождение изобразительного искусства.- М.: Наука, 1985.- 298 с; *Столяр А. Д.* О генезисе изобразительной деятельности и ее роли в становлении сознания (к постановке проблемы) // Ранние формы искусства: Сб. науч. тр.- М.: Наука, 1972.- С. 31-76; *Драчук В.* Дорогами тысячелетий.- М.: Молодая гвардия, 1978.- 275 с; *Драчук В.* Система знаков Северного Причерноморья.- Тамгообразные знаки Северопонтийской периферии античного мира первых веков нашей эры.- К.: Наук, думка, 1975.- 176 с; *Драчук В. С.* Нові пам'ятки з символічним орнаментом з Дніпропетровського музею // Археологія,- 1975.- № 18.- С. 45-51.
30. *Відейко М. Ю.* Духовна культура та мистецтво. Зооморфізм та антропоморфізм первісного мистецтва // Історія української культури.- К.: Наук, думка, 2001.- Т. 1.- С. 168-171; *Чмихов М. О.* Давня культура.- К.: Либідь, 1994.- 288 с
31. *Крстева А.* Македонские народные вышивки.- Скопье: Македонска книга; Институт фольклора, 1975.- 10 с; табл.; *Коев И.* Българската възбена орнаментика.- София: Издание на Българската академия на науките, 1951.- 194 с; *Grabowski J.* Shtuka ludowa w Europie.- Warszawa: wyd. Arkady, 1978,- 236 s.
32. *Voas F.* Primitive Art.- New York: Dover Publications, Inc., 1955.-P. 372.
33. *Тайлор Э. Б.* Первобытная культура,- М.: Издательство политической литературы, 1989,- 573 с.
34. *Линдсей Дж.* Коротка історія культури: В 2-х т.- К.: Мистецтво, 1995.- Т. 1- 235 с; Т. 2.- 254 с.
35. *Gimbutas M.* The gods and goddesses of Old Europe.- Los Angeles, 1974.- 435 p.
36. *Голан А.* Миф и символ.- М.: РУССЛИТ, 1992.- 375 с.
37. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста.- Л.: Наука, 1974.- 375 с; *його ж.* Символ в системе культуры // Труды по знаковым системам: Сб. науч. тр.- Тарту, 1987,- Вып. 21.- С. 10-21; *його ж.* Каноническое искусство и информационный парадокс // Проблема канона в древнем и средневековом искусстве Азии и Африки: Сб. науч. тр.- М.: Искусство, 1985.- С. 22.
38. *Каган М. С.* Морфология искусства.- Ленинград: Искусство, 1972.- 440 с; *його ж.* Философия культуры.- СПб: Петрополис, 1998,- 415 с.
39. Там само.
40. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста.- Л.: Наука, 1974.- 375 с; *його ж.* Символ в системе культуры // Труды по знаковым системам: Сб. науч. тр.- Тарту, 1987.- Вып. 21.- С. 10-21.

J. Nikishenko

ON EPEALLES TO ORNAMENT IN SCIENTIFIC LITERATURE
OF XIX-XX CENTURIES SOME ASPECTS

The materials of this article are devoted to the history of studies of ornament as a part of the ethnic culture. The main attention was turned to the development of different directions in humanitarian knowledge which are exploring ornament. Also this article is touching the problem of development of studies in ornament among the Ukrainian scientists in the end of the XX century.